

Zpráva o mezinárodní vědecké konferenci

1918: Model komplexního transformačního procesu?

Ve dnech 14. a 15. dubna 2008 se v prostorách Senátu Parlamentu České republiky v Praze konala mezinárodní vědecká konference *1918: Model komplexního transformačního procesu?*, uspořádaná Masarykovým ústavem a Archivem Akademie věd ČR, v. v. i., v rámci konferenčního cyklu *České křižovatky evropských dějin 1918 – 1938 – 1948 – 1968*, společného projektu Historického ústavu AV ČR, Masarykova ústavu a Archivu AV ČR, Ústavu pro soudobé dějiny AV ČR a Národního archivu ČR. Uskutečnila se pod záštitou prvního místopředsedy Senátu PČR Petra Pitharta a předsedy Akademie věd ČR Václava Pačesa, ve spolupráci s Goethe Institutem a Rakouským kulturním fórem v Praze, CEFRES, Ústavem T. G. Masaryka, o. p. s., a Masarykovým demokratickým hnutím i s mediální podporou České televize a Českého rozhlasu 2.

Konference, pořádaná u příležitosti letošního devadesátého výročí vzniku Československa, se meritorně zaměřila na analýzu transformačních procesů, které provázely formování a následný rozvoj samostatného československého státu a jeho začlenění do soustavy mezinárodních vztahů po první světové válce. Tyto procesy zde byly pojednány v evropském kontextu a v komparaci s dalšími rozsáhlými transformačními procesy novodobých českých dějin, k nimž došlo po převratech roku 1948 a 1989. Zvláštní důraz byl přitom kladen na konfrontaci pohledů českých a zahraničních odborníků, převážně historiků a politologů, ale rovněž literárních vědců a historiků umění. Na konferenci se akreditovalo 140 posluchačů z Česka i zahraničí, své příspěvky předneslo 25 referentů, z nichž 12 bylo ze zahraničí.

Účastníky konference přivítal ředitel Masarykova ústavu a Archivu AV ČR doc. dr. Ivan Šedivý, seznámil je s jejím programem a poděkoval všem institucím a organizacím, jež se podílely na její přípravě. Poté požádal o úvodní slovo doc. dr. Petra Pitharta, prvního místopředsedu Senátu PČR, a prof. dr. Václava Pačesa, předsedu Akademie věd ČR.

Docent Pithart ocenil význam konference, v jejímž průběhu se domácí a zahraniční vědci zamyslí nad prvním zásadním transformačním procesem české společnosti ve 20. století, a zároveň celý projekt *České křižovatky evropských dějin*, věnovaný klíčovému událostem naší nepřilíživě vzdálené minulosti. Vyjádřil své uspokojení nad tím, že je mohl

jménem Senátu zaštitit, a připomněl svůj osobní vztah k české historii, o níž v letech normalizace intenzivně přemýšlel a kterou reflektoval v řadě esejů.

Profesor Pačes se vrátil ke svému projevu při otevření výstavy o proměnách oslav 28. října, připravené Masarykovým ústavem a Archivem AV ČR v předvečer právě zahajované konference, a zamyslel se nad otázkou, jak vzniká významné historické výročí a jak se postupem času mění jeho rezonance v povědomí národa. V další části svého projevu stručně srovnal společenské důsledky říjnového převratu 1918 a listopadového převratu 1989 a poukázal na některé paralely mezi nimi.

Po slavnostním zahájení začala pracovní část konference, která byla rozdělena do sedmi bloků, v nichž bylo celkem proneseno 25 referátů, po každém bloku následovaly živé diskuse. První blok, nazvaný „*Architekti nového Československa a jejich plány; nová mocenská elita a jejich instituce*“, uvedl příspěvek doc. dr. Jany Čechurové z Ústavu českých dějin FF UK v Praze, zaměřený na *českou politickou elitu v době vzniku Československa*. Autorka zde mimo jiné poukázala na skutečnost, že nositeli programových snah zásadně se odlišit od předchozí epochy (tj. „odrakouštit“ se) byli vesměs lidé s „rakouskou“ minulostí, navíc tíhnoucí ke kontinuitě a legitimitě.

Na tento příspěvek pak volně navázal dr. František Kolář z Olympijského studijního centra v Praze svým referátem *Nové elity a formování zahraniční politiky Československa*, ukazujícím, jak se v československé diplomatické službě vzhledem k minimálnímu počtu Čechů v rakousko-uherské diplomacii vytvářela nová elita, v níž se uplatnila řada mladých osobností.

Příspěvek dr. Michala Pehra z Masarykova ústavu a Archivu AV ČR se zabýval *vztahem politického katolicismu k novému státu*, který hrál v prvních letech po vzniku Československa důležitou roli, protože většina obyvatel nové republiky se hlásila ke katolické církvi, jež měla v době monarchie postavení církve státní („sepětí oltáře a trůnu“) a jejíž hierarchie představovala elitu svého druhu. Ukázal, jak český politický katolicismus zpočátku reagoval na vznik nového státu s jistými rozpaky, umocněnými proticírkevní propagandou a požadavkem odluky církve od státu, ale posléze se stal výraznou státotvornou silou.

Poslední dva referáty prvního bloku se věnovaly roli armády při formování státu. Dr. Martin Zückert z Collegia Carolina v Mnichově přiblížil *postavení a význam československé armády po roce 1918* jakožto celospolečenské laboratoře, v níž se promítaly všechny problémy nově vzniklého státu (především pak národnostní otázka), a Mgr. Richard

Lein z Ústavu východoevropských dějin vídeňské univerzity ukázal kultovní místo *bitvy u Zborova*, prvního vítězství československých legií na ruské frontě, v tradici meziválečné československé armády.

První odpolední blok, nazvaný *Sociálně-politické problémy nového státu, dědictví a realita*, uvedl příspěvek dr. Michala Pullmana z Ústavu hospodářských a sociálních dějin FF UK v Praze, zaměřený na *dělnické hnutí v kontextu zvrátů roku 1918 ve střední Evropě*. Následovaly tři příspěvky, věnované ženské otázce a postavení žen v novodobé české a slovenské společnosti: dr. Jana Malínská z Masarykova ústavu a Archivu AV ČR vyzdvihla *národně demokratický aspekt ve vývoji českého ženského hnutí od 60. let 19. století až do první světové války*, dr. Gabriela Dudeková z Historického ústavu SAV nastínila *právní a společenské postavení žen v období první republiky*, přičemž srovnala situaci v českých zemích a na Slovensku, a doc. dr. Jany Burešová z Filozofické fakulty Univerzity Palackého v Olomouci přiblížila *rozdílné pohledy na společenskou realitu po roce 1918 z pohledu katolických a liberálně orientovaných ženských spolků*. Odpolední blok uzavřel referát dr. Natali Stegmannové z Univerzity v Tübingen, která blíže pojednala o problematice *sociálního zákonodárství v ČSR na příkladu péče o legionáře a válečné poškozence*.

Po přestávce následoval druhý odpolední blok s názvem *Transformace „srdcí a hlav“*. V jeho úvodu se doc. dr. Ivan Šedivý z Masarykova ústavu a Archivu AV ČR pokusil pojednat 28. říjen 1918 a vznik Československa jako *revoluční akt*, který se však zároveň mísil s prvky samovolného rozpadu monarchie. Na příkladu dobového hesla *Odrakoušět!* pak přiblížil problematiku *kontinuity a diskontinuity vývoje v počátečním období republiky* se zvláštním zřetelem k personální situaci v resortu ministerstva obrany a vnitra.

Následoval referát doc. dr. Jiřího Brabce z téhož pracoviště, který se vrátil do období první světové války a ve svém zamyšlení na téma *Kultura a válka* nastínil specifické postavení české kultury a umělecké tvorby v podmínkách válečné reality. Jednání prvního dne konference pak zakončilo vystoupení prof. dr. Michaely Markové z univerzity v Lipsku, která na příkladu *pomníků a památníků v Československu po roce 1918* ukázala *potřebu nových symbolů* nově se formující československé společnosti.

První den konference byl pak zakončen společenským večerem a rautem v Lannově vile.

Úterní dopolední blok *Interpretace vzniku Československa* byl zahájen referátem prof. dr. Arnolda Suppana z Ústavu východoevropských dějin vídeňské univerzity, přibližujícím *německo-rakouskou interpretaci* a evokujícím počáteční diametrálně odlišné

vnímání vzniku Československé a Rakouské republiky ve Vídni a v Praze, jež postupně pod tlakem okolností ustoupilo pragmatickému přístupu k realitě.

Následující příspěvek dr. Attily Póka z Historického ústavu Maďarské akademie věd, věnovaný *maďarským interpretacím založení Československa*, shrnul hlavní motivy maďarské vědecké a politické argumentace meziválečného období, podle níž vznik Československa zásadním způsobem narušil organickou jednotu karpatské kotliny, spočívající na civilizační roli rozvinuté maďarské kultury. Současně upozornil, že novější maďarská historiografie tato tradovaná schémata opouští.

Profesor Antoine Marés z Centra soudobých středoevropských dějin na pařížské Sorbonně analyzoval *francouzský pohled na vznik Československa*. Rozhodujícím faktorem francouzské podpory československé věci byly podle něho v první řadě strategické motivy, doplněné o dlouhodobější „ideologickou konvergencí“ mezi Čechy a Francouzi a francouzskou sebereflexí jako národa, přinášejícího v rámci odkazu Velké francouzské revoluce svobodu národům ostatním; tato příznivá východiska vzájemných vztahů však nedokázala koncem třicátých let zabránit jejich degradaci.

Zatímco předchozí referáty byly věnovány interpretacím vzniku Československa z pohledu zemí, významně dotčených rokem 1918, věnoval se dr. Maciej Górny z Polské akademie věd *marxistickým interpretacím vzniku Československa, Polska a dalších států bývalého východního bloku*, jejichž ústředním bodem byla interpretace roku 1918 ve střední Evropě jako přímého důsledku ruské bolševické revoluce v říjnu 1918.

V rámci následující sekce *Geografické a chronologické komparace* byly předneseny celkem čtyři referáty. V prvním z nich, *Modely a státníci střední Evropy po první světové válce*, vyšla doc. Eva Broklová z Masarykova ústavu a Archivu AV ČR ze srovnání meziválečných československých a německých prezidentů a svoji komparaci shrnula v tezi, že demokratické instituty a principy nejsou samy o sobě zárukou demokracie, pokud je politici nenaplní přiměřeným obsahem.

Příspěvek dr. Dušana Kováče z Historického ústavu SAV *1918: Začátek, anebo konec?* označil změny roku 1918 ve střední Evropě jako radikální transformaci, která se prosadila po neúspěchu transformace „po malých dávkách“, nicméně nevedla k dlouhodobější stabilitě regionu, a to ani v masarykovské podobě prvotní dezintegrace a následné integrace na demokratickém a humanistickém základě.

Po polední přestávce pokračoval blok referátem doc. dr. Petra Pitharta *Srovnání transformací a jejich prožitků po roce 1918 a 1989*, konstatujícím řadu paralel mezi převraty let 1918 a 1989 – ať už v nepřipravenosti široké veřejnosti na obě změny či v nízké rezonanci

myšlenek. T. G. Masaryka, respektive českého disentu ve společnosti před zlomovými roky. Podobný byl podle referenta i průběh prožitku obou převratů a jejich forma, a to především proto, že jsme se o ně nezasloužili.

Příspěvek prof. dr. Lothara Höbelta z Ústavu východoevropských dějin vídeňské univerzity se zaměřil na *komparaci ústavního a politického vývoje v Československu a Rakousku po roce 1918*. Upozornil na to, že pojem „odrakouštění“ lze smysluplně použít i na rakouskou první republiku a že ze srovnání ústav, role parlamentů i stranickopolitických systémů obou nástupnických států dokonce vyplývá, že Československo v mnoha ohledech na monarchii navazovalo silněji než rakouská první republika.

Poslední blok byl věnován souhrnnému tématu *Vznik Československa a historická paměť, historické vědomí a povědomí*. Referát dr. Dagmary Hájkové a doc. dr. Vratislava Doubka z Masarykova ústavu a Archivu AV ČR *Komemorace 28. října* zachytil proměny obsahu tohoto státního svátku od první ČSR po naši přítomnost. K témuž tématu obrátil pozornost i následující příspěvek dr. Jana Randáka z Ústavu českých dějin FF UK, sledující oficiální interpretaci 28. října v éře normalizace a na počátku 90. let.

K problematice *formování kolektivní paměti prvních generací občanů československého státu* přispěla dr. Doubravka Olšáková z Masarykova ústavu a Archivu AV ČR analýzou beletrizované prvorepublikové učebnice vlastivědy *Za naším domovem*, zprostředkovávající nejmladším generacím pojem (československé) vlasti, a jejím srovnáním s francouzskou knihou *Le tour de France par deux enfants*, jež ji inspirovala.

V posledním referátu se prof. dr. Rudolf Jaworski z Oddělení východoevropských dějin univerzity v Kielu zaměřil na *alegorie vzniku ČSR v podobě ženských postav*, zobrazujících založení nového státu s důrazem na jeho mírový a demokratický charakter i s odkazem na jeho historické tradice.

V podvečer 15. dubna 2008 uzavřel konferenci ředitel hlavní pořádající instituce, Masarykova ústavu a Archivu AV ČR, doc. dr. Ivan Šedivý. Ve svém závěrečném slově zhodnotil její bohatý program, přínos i podněty v mimořádně živé diskusi a poděkoval všem jejím účastníkům za tvůrčí atmosféru, kterou zde společně vytvořili. Konstatoval, že konference byla důstojným, neformálním a v mnohém netradičním příspěvkem české a evropské vědy k nadcházejícímu 90. výročí rozpadu Rakousko-Uherska, vzniku Československa a dalších nástupnických států.

Připravili Ota Konrád, Michal Pehr, Josef Tomeš a Richard Vašek

Publikováno v Akademickém bulletinu 5/2008